

Felisiti A. Nusbaum

POLITIKA SUBJEKTIVNOSTI I IDEOLOGIJA ŽANRA

Iz „Politike subjektivnosti“

Vladajuća shvatanja o subjektu u osamnaestom veku, dugo pripisivana zdravom razumu, zasnovana su na pretpostavci da je znanje rezultat iskustva i da univerzalna ljudska priroda postoji nezavisno od istorijskih okvira. Drugim rečima, svaki pojedinac deo je transistorijske ljudske prirode koja se razlikuje od prirode drugih vrsta po svojoj sposobnosti da donosi etički zasnovane odluke i po svom dubokom poštovanju prošlosti. Iznad svega, ljudskoj se svesti pripisuje univerzalna sposobnost stvaranja simbola. Uprkos svojoj univerzalnosti, humanizam, onako kako je doživljavao u Engleskoj u osamnaestom veku, dozvoljava protivrečnosti unutar svog teorijskog okvira, jer se oslanja na dualistički koncept podeljene ljudske prirode, koja je paradoksalna, pa čak i nedosledna. Štaviše, humanizam pretpostavlja da je moralna dvoličnost suštinski urođena nepromenljivoj čovekovoj prirodi. Rečima Pola Fasela: „Za sledbenika humanizma, nedoslednost je neizbežna čovekova sudba: očekivati od njega da bude dosledan znači implicitno poricati onu paradoksalnu dvojnost koja ga i čini čovekom“.¹

Takav humanistički model sadrži i ideju da je potraga za srećom čovekov cilj, a da njegov neuspeh u tome može biti jedino neuspeh volje. Čovekova volja je slobodna, toliko oslobođena da Semjuel Džonson strastveno dokazuje da ne postoji jedna dominantna strast ili neka druga urođena sila koja određuje karakter. Sami smo sposobni da kontrolišemo vlastite želje. Džonson piše sledeće u časopisu *Rambler* (Šetač): „Priroda će zaista uvek imati uticaja, ljudske žudnje će se uvek javljati u različitim oblicima, ali ovim uticajima, mada izuzetno moćnim, nije nemoguće odupreti se. Priroda se može kontrolisati, žudnjama se da upravljati, a borba s nadmoćnošću strasti koje se smenjuju i pretnja koju predstavljaju naše sklonosti okolnosti su u kojima nam je suđeno da provedemo svoje vreme, vreme pripreme za ono stanje koje će okončati eksperimentisanje, razočarenja i promene“.² Prema Džonsonovom tumačenju, ono što se ne menja u našoj prirodi jeste neutaživost ljudske želje, jer ljudi više nalikuju jedni drugima no što se razlikuju. Ta je, međutim, sposobnost promene uvek ograničena univerzalnim izjednačiteljem, smrću, kao i nepromenljivošću večnosti. Ukratko, humanizam osamnaestog veka ostavlja prostora za nedoslednosti unutar pojedinačnih svesti ili između čoveka i društva. Međutim, podele koje postoje toliko su međusobno isprepletene da svaki pojedinačni identitet može postati objašnjiv i razumljiv, njegova suština data i poznata, a njegovo bogatstvo izaći na videlo.

¹ Paul Fussel, *The Rhetorical World of Augustan Humanism: Ethics and Imagery from Swift to Burke* (Oxford: Clarendon Press, 1965), str. 121.

² Samuel Johnson, *Rambler* 151, 27. avgust 1751, u: *The Rambler*, ur. W. J. Bate i Albrecht B. Strauss, *The Yale Edition of the Works of Samuel Johnson* (New Haven: Yale University Press, 1969), knj. 5, str. 42.

Ukoliko takve poznate pretpostavke koje su u osamnaestom veku postojale o biću analiziramo koristeći okvir postmoderne teorije, moguće je ponuditi alternativna poimanja autobiografskog subjekta koja bi poljuljala ideje o postojanju koherentnog, stabilnog ljudskog bića kao izvora značenja svojih doživljaja i onoga što omogućava dalje postojanje toga značenja. Želim da najpre preciznije definišem autobiografski subjekt o kome je ovde reč, a zatim da se pozabavim sukobljenim diskursima prisutnim u odabranim tekstovima iz osamnaestog veka. Od naročite važnosti za redefinisane pojma narativne svesti u autobiografskim tekstovima jeste razlika koju predlaže Emil Benvenist, između „ja“ koje govori i „ja“ o kome se govori. Za Benvenista, jezik oblikuje subjektivnost, a subjektivnost opet ispisuje jezik: „Ja se odnosi na čin individualne besede u kojoj je izgovoren, i on označava govornika te besede“.³ Benvenist nudi model podeljenog subjekta: „Govor je moguć samo zato što se svaki govornik postavlja kao *subjekt*, upućujući na sebe sama kao na *ja* u svojoj besedi“⁴ između govornika i subjekta stvorenog u diskursu, koji govori i o kome se govori. „Ja“ je nestalno i neprekidno menja svoj referent u vremenu i prostoru. Podeljeni subjekt, prema tome, omogućava uočavanje činjenice da je „ja“ koje piše različito od „ja“ o kome se piše. Takva nejednakost pojedinih delova „bića“ našla je mesto i u savremenoj psihoanalitičkoj teoriji Žaka Lakana, koji je, nudeći novo čitanje Frojda, biće kakvim ga znamo još od Dekarta izmestio iz centra interesovanja.⁵

Premošćavajući razlike između društvenog i psihičkog kako bi teorijski objasnio način na koji fragmentovani subjekt biva iskazan u diskursu, Lakan tvrdi da subjekt biva konstruisan u jeziku. Kako više ne predstavlja izvor značenja, znanja ili delovanja, pojedinačna svest, dok je u povelju, istovremeno je razlivena i sjedinjena kao razbijeno jaje – odnosno „*hommelette*“⁶ u Lakanovim formulacijama. Za Lakana, univerzalne simboličke kategorije opisuju i definišu ljudski subjekt njegovim razvojnim stadijumima, kada on gubi svoje androgino jedinstvo i udaljava se od razlivenog bića novorođenčeta ka subjektu koji sebe razlikuje od (ženskog) roditelja. Ljudski subjekt, krećući se kroz zamišljeni stadijum identifikacije i dvojnosti, vidi idealnu sliku koju nudi ogledalo i istovremeno prepoznaje i pogrešno identifikuje tu sliku. Taj stadijum ogledala ili prelazak u carstvo simbola označava početak odvajanja „bića“ od samoga sebe. U Lakanovom sistemu, stadijum ogledala takođe označava trenutak stvaranja nesvesnog – onog što nije izgovoreno ili izrečeno – kao i začetak žudnji. U ponovnom tumačenju Frojdove priče o igri *fort-da*, detetovo stupa-

³ Emil Benvenist, *Problemi opšte lingvistike*, prev. i pogovor Sreten Marić (Nolit, Beograd, 1975), str. 201. Benvenist, međutim, polaže pravo na status „objektivnog svedočenja“ u korist subjekta koji govori u vlastito ime. O teorijama semiotičkog subjekta, v. Rosalind Coward i John Ellis, *Language and Materialism: Developments in Semiology and the Theory of the Subject* (London: Routledge and Kegan Paul, 1997).

⁴ Benvenist, str. 200.

⁵ Žak Lakan, *Funkcija i polje govora i jezika u psihoanalizi*, u: *Spisi*, ur. Miodrag Pavlović, Prosveta, Beograd, 1983. Julian Henriques, Wendy Hollway, Cathy Urwin, Couze Venn i Valerie Walkerdine nude provokativnu analizu istorizacije bića u: *Changing the Subject: Psychology, Social Regulation, and Subjectivity* (New York: Methuen, 1984). i Paul Smith, *Discerning the Subject*, Theory and History of Literature Series 55 (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1988).

⁶ Franc. „čovečuljak-omlet“. U pitanju je igra reči: *hommelette*, „mali čovek“, i *omelette*, omlet, jesu homofoni. (*Prim. prev.*)

nje u splet odnosa moći dešava se u trenutku kada ono pokušava da stekne kontrolu nad predmetom koji mu je nestao iz vidokruga. Konačno, tu je Lakanov stadijum označavanja, u kojem subjekt stupa u domen jezika. Kako bi stupilo u društvenu zajednicu, dete mora početi da uči jezik i da se njime koristi. Ulazak u carstvo simboličnog istovremeno je trenutak uviđanja polne podele, odnosno podele na rodno obeleženu subjektivnost.

Mada je od koristi Lakanova pretpostavka da ne postoji neposredovani doživljaj ili pristup stvarnosti koji ne zahteva upotrebu nekog znakovnog sistema, njegova teorija jezika ne odgovara politički utemeljenoj kritici autobiografskog pisma, jer potpuno razdvaja subjekt od stvarnosti, zadržavajući ga tako većito u domenu označavanja. Lakanove teorije pretpostavljaju postojanje protivrečnog subjekta koji se ipak čini oslobođenim stega istorije i kulture, zarobljenim i nesposobnim za promenu. Lakan se vrlo malo bavi time kako simboli koji opisuju stupanje pojedinca u jezik i identitet i sami nastaju u okviru ideologije. Tačnije, Lakanov subjekt, pošto nije dovoljno ukorenjen u ekonomsko i političko, poništava varijacije u konkretnim sociokulturnim formacijama. Taj nedostatak može se delimično prevazići tako što će se više pažnje posvetiti konkretnim istorijskim okvirima određenih diskursa koji taj subjekt stvaraju, kao i pojavi „pojedinačne“ želje na mestu sučeljavanja tih diskursa. Za subjekt smešten u politički kontekst, svest nije toliko izvor i centar značenja, koliko reprodukovanje društvenih i istorijskih odnosa. Prema tome, diskursi takođe učestvuju u tim odnosima, umesto da ostanu tek rezultat izražavanja pojedinačnog bića, a pojedinačna svest nije više doživljena kao impuls koji dovodi do njihovog nastanka. Stoga smatram da je naglašavanje diskursnog subjekta smeštenog u konkretan istorijski kontekst produktivnije od univerzalnog sistema simbola koji objašnjava sve subjekte kroz istoriju. Uz to, Lakanov diskurs univerzalnih razlika i binarnih opozicija koji podražava transistorijski heteroseksualni polni/rodni sistem i njegovu strogo utvrđenu hijerarhiju, postavlja ozbiljne poteškoće pred feminističku kritiku jer se ne može pozabaviti materijalnim uslovima rodno zasnovane represije.

Drugim rečima, kao pisci svoga bića i čitaoci autobiografije, osećamo poriv da osmislimo „biće“, ali to interesovanje za zatvoreno, nepromenljivo, racionalno i voljno biće podstiče ideologija koja je istorijski uslovljena. Jedna od posledica stupanja subjekta u jezik i sistem simbola određene kulture jeste dovođenje subjektivnosti u protivrečan položaj među dominantnim ideologijama, dok te ideologije istovremeno teže da stvore objedinjen subjekt i zadrže ga na mestu. Da bi zadržali postojeće pozicije subjekta, pojedinačni subjekti bivaju odvraceni od bavljenja nedoslednostima kojima se odlikuju ti diskursi. Mi *verujemo* da različite pozicije čine nezavisnu celinu, ali se *osećanje* da smo konstantni i dosledni javlja zbog ideoloških pritisaka na subjekte da uspostave red i koherentnost. Iako smo sigurni da sukobljeni položaji čine celinu, ipak se pristrasno bavimo konkretnim sećanjima koja se poklapaju sa raspoloživim kodovima i zbog kojih verujemo u suštinsko jedinstvo. Ako se ljudski subjekti umesto toga pozabave nedoslednostima, ponovo formulisano „biće“, stecište diskursa koji se nadmeću, neće se doimati toliko očigledno kontinuiranim i objašnjivim. U svom opisu subjektivnosti, Mike Bal navodi: „Diskursi koje stvara [jezik] [smešteni su] na uobičajenim mestima, bilo da su to institucije, grupe, ili, povremeno i slučajno, pojedinci. Ta uobičajena mesta su mesta na kojima se susreću značenja“.⁷ Može

⁷ Mieke Bal, „The Rhetoric of Subjectivity“, *Poetics Today* 5, br. 2 (1984), str. 343. V. i značajnu studiju

se desiti da postoji nepodudarnost u težnjama i motivima, zbog čega će subjekatske pozicije doći u sukob. Ukratko, pojava jezika odvija se unutar sistema semiotičkih odnosa moći s ciljem da se izmesti univerzalnost ljudske prirode i ponudi zamena za istorijski kontekstualizovan subjekt. Autobiografski se tekstovi, prema tome, možda na poseban način opiru biću koje humanistička ideologija, kartezijanska filozofija i hrišćanska teologija čine celovitim. Prema tome, model višestrukih diskursnih formacija koji označava nastanak pojedinačnog istorijski kontekstualizovanog subjekta pokazuje se fleksibilnijim kada su potrebni novi načini posmatranja roda, identiteta i naracije.

Kako bismo locirali taj subjekt moći, možemo se, dakle, zapitati čijim interesima odgovara stvaranje takvog autobiografskog subjekta. Marksovo shvatanje ideologije kao „lažne svesti“ naglasilo bi način na koji se ideologija protivi onom što je istinito, a čini se da je ona zapravo u vlasništvu vladajuće klase koja je potom nameće podređenim klasama. Tačnije, ideologija je u rukama vladajuće klase, a moć se potom kreće od te klase ka nižim slojevima.⁸ Postoje, međutim, značajni alternativni pristupi ideologiji. U svome ključnom eseju „Ideologija i državni ideološki aparati“ (1971), Altiser pokušava da objasni poziciju subjekta moći u odnosu na materijalne prakse.⁹ U tom eseju, Altiser definiše interpelaciju kao proces u kome subjekt konačno prepoznaje sebe dok istovremeno biva prizvan u jeziku. Za Altisera, ideologija služi da bi prikrila realne uslove stvaranja subjekta: „Ideologija predstavlja imaginarni odnos pojedinaca prema realnim uslovima u kojima postoje“.¹⁰ Subjekt nastao u kapitalističkim društvima spreman je na tvrdnju da je on sam nezavisni autor vlastitog „izraza“, ali pošto ideologija prikriva uslove njegovog nastanka, subjekt ne uspeva da prepozna stvarne okolnosti svoga pokoravanja. Ukoliko sledimo ove pretpostavke, autobiografski subjekt veruje u svoju sposobnost da se izrazi i da spozna i oblikuje sebe, ali pri tome ne razaznaje ekonomske i političke uticaje koji ograničavaju njegov izraz.

U bilo kojoj sociokulturnoj situaciji, nastavlja Altiser, višestruke oprečne sile deluju na nastanak materijalnih i diskursnih praksi. Umesto da pojedinac sam bude izvor vlastitog jezika i ideja, državni ideološki aparat (DIA), kao što je crkva, porodica i obrazovni sistem, stvara tu svest i određuje sisteme značenja koje pojedinci usvajaju i prihvataju. Pojedinac takođe nesvesno ponovo stvara uslove koji omogućavaju institucionalnim državnim aparatima da ostanu ti koji propisuju značenje. Ideološke prakse, smatra on, utisnute su u rituale i druge materijalne prakse svakodnevnog bitisanja. Posrednici koji omogućavaju te

Catherine Belsey *The Subject of Tragedy: Identity and Difference in Renaissance Drama* (London: Methuen, 1985): „Subjektivnost se stvara u diskursu i ograničava obiljem subjekatskih pozicija koje definišu diskursi u kojima učestvuje konkretni pojedinac. Iskaz – i delovanje – izvan mogućih značenja koja su u upotrebi u društvu psihotične su prirode. U tom smislu postojeći diskursi određuju ne samo ono što se može reći i razumeti, već i prirodu same subjektivnosti, odnosno ono što je moguće biti“ (str. 5).

⁸ Za diskusiju o ideologiji, v. Raymond Williams, *Marxism and Literature* (Oxford: Oxford University Press, 1977), naročito str. 55-71.

⁹ Louis Althusser, „Ideology and Ideological State Apparatuses (Notes toward an Investigation)“, *Lenin and Philosophy and Other Essays* (New York: Monthly Review Press, 1971), str. 127-187. U najavi je srpski prevod: Luj Altiser, „Ideologija i ideološki državni aparati (beleške za istraživanje)“, prev. Andrija Filipović, Karpos, Loznica, 2009. (*Prim. prev.*)

¹⁰ Althusser, 162.

prakse nalaze se posvuda jer državni ideološki aparati ne nastaju pod uticajem samo jedne konkretne klase ili monolitne grupe koja poseduje moć. Iako književnost, recimo, može biti pokušaj jedne klase da kontroliše drugu, ona takođe možda uspeva da suptilno izrazi nekoliko oprečnih kodova istovremeno. Ideologija potom interpelira ili oformljava pojedince kao subjekte, donekle ih definišući i sputavajući, tako da sami „nezavisno“ uvide vlastiti položaj subjekta.

Za Altisera, društveno formiranje nije naprosto odraz ekonomskog, već se odvija na nekoliko sukobljenih nivoa koji su sami po sebi „relativno autonomni“. Dok je ekonomski nivo, za Altisera, u krajnjoj instanci presudan, kao što je bilo i kod Marksa, u datom trenutku mogu preovladavati drugi elementi društvenog formiranja (porodica, država, religija). Mada se Altiser ne hvata u koštac s problemom roda, njegova formulacija predviđa mogućnost da druge revolucionarne sile, kao što je feminizam, steknu prevlast i transformišu ideologiju.

Ono što želim ovom prilikom da naglasim jeste materijalnost ideologije, kao i to da ideologija nije monolitna niti povezana isključivo sa nekom određenom klasom kao jedinom hegemonijskom silom. Ne mora sve da ima neposredan ekonomski uzrok niti da odražava ekonomske interese neke klase, kao što to redukcionističke verzije marksizma tvrde. Koristan je, recimo, poziv Antonija Gramšija da se iznađe interaktivnije shvatanje klasne hegemonije kao skupa društvenih odnosa izraženih zajedno, kao „processa koji obuhvata klasne odnose, a u kojem jasno određene i definisane borbe za kulturnu, ekonomsku i političku moć predstavljaju presudno polje konkretne istorijske analize“.¹¹ Tačnije, iako ekonomski uticaj ima snažne posledice, ideološki, ekonomski i politički uticaji međusobno su uslovljene sile koje određuju okvire nastanka subjekata. Na taj način, ekonomski uticaj nije naprosto odraz stvarnosti koja već postoji, već je on stvara i oblikuje. Ti društveni odnosi teže da održe postojeće odnose, ali je sila otpora sadržana u potčinjenim slojevima, kojima može poći za rukom da pronađu načina da obznane svoje prisustvo. Nehegemonijske ideologije mogu osporiti dominantne ideologije i ukazati na prisutne protivrečnosti. Za Gramšija je verovatnije da do uspostavljanja dominacije i osvajanja moći dolazi prilikom ideološkog sukoba nego da ih samo jedna klasa poseduje i primenjuje nad drugom. Novije teorije ideologije, prema tome, mogu posmatrati ideologiju kao „materijalnu matricu dozvole i zabrane“, kao sistem pristajanja na regulaciju, koji nastaje u okviru ideološkog sukoba.¹² Ne možemo sa sigurnošću reći da je neka određena ideologija jednostavno vla-

¹¹ Antonio Gramsci, *Selections from the Prison Notebooks*, ur. i prev. Quintin Hoare and Geoffrey Nowell Smith (New York: International Publishers, 1971), str. 161. Za diskusiju o kompleksnosti marksizma nakon Altisera, v. naročito *Rethinking Ideology. A Marxist Debate*, ur. Sakari Hanninen i Leena Paldan (New York i Bagnolet, France: International General, 1983) i Terry E. Boswell, Edgar V. Kiser i Kathryn A. Baker, "Recent Developments in Marxist Theories of Ideology", *Insurgent Sociologist* 13, leto 1986, str. 5-22.

¹² Boswell, Kiser i Baker, 20. Formulacija afirmacije i sankcije i njihove efikasnosti potiče od Gerena Terborna: Göran Therborn, *The Ideology of Power and the Power of Ideology*, (London: New Left Books, 1980). Ernesto Laclau (Laclau) i Šantal Muf (Chantal Mouffe) u knjizi *Hegemony and Socialist Strategy* (London: Verso, 1985) zajedno se bave pitanjem kako artikulisati istovremeno „relativnu autonomiju ideologije i krajnju određenost ekonomijom“ u okviru istorijskog materijalizma koji smatra ideo-

sništvo ili proizvod određene klase, recimo aristokratije ili radničke klase, niti možemo reći da neka ideologija pripada isključivo jednom određenom rodu. Prema definiciji koja je ovde upotrebljena, ideologija je i sama skup konfliktnih praksi i klasnih neprijateljstava koji čine legitimnim eksploataciju i vidove proizvodnje koji uz nju idu. Drugim rečima, iako se klasa možda u mnogo većoj meri tiče muškaraca, a rod je možda mnogo važniji ženama, u datim istorijskim trenucima primena ovih pojmova ne prati tu simetriju. U neprekidnoj borbi i podložne prisvajanju od strane određenih političkih programa, ideologije mogu izbeći protivrečnosti u interesu proglašavanja „bića“ koje se uklapa u hegemonijske ideologije o pojedincu koje postoje u kulturi. Njihov presek može podstaći zamišljene alternative statusu quo dok se ideologije nadmeću za prevlast u odlučujućem poretku razumljivosti u okviru tekstualnih praksi. Upravo se tu, u protivrečnostima u samom tkivu kulture, može pronaći subjekt koji pruža otpor, neophodan za materijalističku feminističku politiku. Takav poduhvat, prema tome, zahteva model ideologije koji prepoznaje postojanje protivrečnosti u samome sebi, kako bi omogućio subjektima da sami sebe pogrešno prepoznaju u okviru preovlađujućih ideologija i umešao se u stvaranje novog znanja.

Od naročitog značaja prilikom bavljenja ovako formulisanim subjektom ideologije jeste način na koji se „značenje“ stvara tamo gde se sučeljavaju sukobljeni diskursi. Teorije Mišela Pešea o transformaciji subjekta posebno naglašavaju stvaranje teorijskog okvira za bavljenje načinima na koje ljudski subjekti prisvajaju jezik unutar odnosa moći. On dokazuje da kada odbacimo shvatanje da reči imaju transistorijska značenja počinjemo da uviđamo da se njihova značenja menjaju i nestaju u pukotinama između diskursa, u određenim trenucima njihove upotrebe. Peše piše da „reči, izrazi, propozicije i sl. menjaju vlastito značenje u skladu s položajem koji zauzimaju oni koji ih koriste, što znači da njihova značenja zavise upravo od tih položaja“.¹³ Dakle, u određenoj društvenoj formaciji i u određenom istorijskom trenutku, moć pojedinih diskursa da oblikuju znanje ne mora biti ista, a borba do koje potom dolazi odvija se u ljudskim subjektima, u tekstovima i u upravljanju tim tekstovima. Peše pokazuje da pojedinci mogu spremno da prihvate načine na koje ih društvo preispituje i potom definiše kao „dobre“. Moguća je, takođe, i kontradiktornost i odbijanje i deoloavanje protiv raspoloživih subjekatskih pozicija. Treća mogućnost je dezidentifikacija, pri čemu „može doći do transformacije i izmeštanja forme subjekta“.¹⁴ Do dezidentifikacije može doći zbog toga što takvi subjekti zauzimaju nekompatibilne subjekatske pozicije, pa ideologije bivaju dovedene u sukob. „Dezidentifikacija“ u tekstu ili u realnom svetu može rasvetliti prethodno neuočljive aspekte ideologije koju stvaraju subjekti, pa mogu nastati nove pozicije koje mogu dovesti do promene.

Nije značajno samo to što jezik ima značenje u odnosu na samoga sebe i na svoj lingvistički sistem, već i to da se jezičke prakse, a samim tim i značenja, mogu razlikovati u zavisnosti od subjekatske pozicije onih koji ga koriste i mere u kojoj im je omogućeno da se suprotstave dominantnim ideologijama. Jedan primer dezidentifikacije jeste činjenica

logiju izvorom stvarnosti. V. i Chantal Mouffe, „Hegemony and Ideology in Gramsci“ u: *Gramsci and Marxist Theory*, ur. Mouffe (London: Routledge and Kegan Paul, 1979).

¹³ Michel Pêcheux, *Language, Semantics, and Ideology: Stating the Obvious*, prev. Narbans Nagpal (London: Macmillan, 1982), str. 112.

¹⁴ Pêcheux, str. 159.

da niže klase i ženski rod mogu koristiti iste reči kao i dominantne klase ili privilegovani muški rod, a da ipak neće biti svrstani u kategoriju „znanja“. K tome, od naročite važnosti za materijalni feminizam jeste uviđanje Dajane Makdonel da različiti domeni upotrebe jezika postoje i bivaju prihvaćeni u zavisnosti jedan od drugog – da su interaktivni, pa i transgresivni.¹⁵ Ljudski subjekt, smatra ona, jedno je od mestâ gde dolazi do *interdiskursa*, odnosno gde se sukobljeni diskursi susreću. Oni koji kontrolišu značenja reči i pojmova jesu oni koji poseduju moć, mada može doći do pružanja otpora toj moći na mestima preseka sukobljenih diskursa. Na primer, skandalozni engleski ženski memoari osamnaestog veka predstavljaju skupinu diskursa kojima je cilj da podražavaju privilegovani maskulinitet i da ukaljaju ugled vladajuće klase. Istovremeno, autorke ovih memoara prisvajaju jezik tlačitelja kako bi promenile dominantna shvatanja o svojim likovima, njihovom lošem glasu i nižem statusu.

Želim, stoga, da pokažem da ta teorijska shvatanja subjekta omogućavaju čitanja autobiografskih tekstova iz osamnaestog veka kao jedne tekstualne lokacije u kojoj žene i muškarci, privatno i javno, eksperimentišu s interdiskursima i odgovarajućim subjekat-skim pozicijama da bi skrenuli pažnju na nestabilnosti identiteta. Autobiografski tekstovi pružaju priliku prethodno nepismenima i obespravljenima da usvoje jezik koji je dovoljno prihvatljiv za objavljivanje i da istovremeno zamisle nove mogućnosti na mestima na kojima se diskursi sustiču, ili da ih spoje i isprepletu u nove hibridne forme. U svojim javnim i privatnim manifestacijama, autobiografsko pismo je diskursna i materijalna praksa u kojoj rodno obeležena subjektivnost biva konstruisana, potvrđena i podrivena. Takvi tekstovi mogu istovremeno ići u korist preovlađujućoj ideologiji identiteta, ili joj ići na štetu. Ponekad se može činiti da oni razrešavaju pojedine uočljive protivrečnosti kako bi afirmisali humanističko biće, ali podjednako često se ti tekstovi mogu čitati kao subverzije hegemonijskih formulacija identiteta, prisvajajući tako moć da izmene dominantna znanja koja se tiču ljudskog subjekta.

Prelaženjem granica modela narativnog preobražavanja i privatnim eksperimentisanjem s drugim formama, pisci autobiografije istovremeno oblikuju privatno biće neophodno za nastanak tržišne ekonomije i stvaraju prostor za preispitivanje prihvaćenih pretpostavki o identitetu. Period između 1660. i 1800. može se tumačiti ne kao pomak ka formiranju ljudskog subjekta koji je izvor vlastitog značenja, već kao period od presudnog značaja za predstavljanje i ponovno zamišljanje doživljaja ljudskih subjekata u povelju, subjekata koji nastaju u nekolikim sukobljenim oblastima u kojima ideologije „bića“ bivaju obznanjene.

U Engleskoj u osamnaestom veku, „identitet“, „biće“, „duša“ i „osoba“ bile su opasne kategorije, često dovođene u pitanje i podložne prisvajanju od različitih zainteresovanih strana. Retorički bojevi su se žučno vojevali tokom celog veka, nakon Lokovog *Eseja o*

¹⁵ Diane Macdonell, *Theories of Discourse: An Introduction* (Oxford: Blackwell, 1986). V. N. Vološinov [u srpskom prevodu autorom ovog dela smatra se Mihail Bahtin, koji je delo objavio pod imenom Vološinova – *Prim. prev.*], u delu *Marksizam i filozofija jezika* (prev. Radovan Matijašević, Nolit, Beograd, 1980) već je naglasio društvenu konstrukciju jezika u odnosu na diskurse kao istorijski i kulturno oblikovane. V. i Pierre Machérey, *A Theory of Literary Production*, prev. Geoffrey Wall (London: Routledge and Kegan Paul, 1978).

Ljudskom razumevanju (An Essay Concerning Human Understanding, 2. izdanje, 1694), koji se bavi pitanjima značenja dozvoljenog svakoj reči i implikacijama koje te reči imaju po pravnu, moralnu i duhovnu odgovornost pojedinca u odnosu na crkvu i državu. Kontroverza koja okružuje identitet uspostavila je te imperative kako bi identitet učinila statičnim i ustuknula pred jeresi skepticizma. Ovde želim da pokažem da sukobljeni diskursi identiteta postaju suvišni krajem sedamnaestog veka, da bi se potom brojnim ponavljanjima istrošili do poslednje decenije osamnaestog veka. Intenzitet, raznolikost i trajanje te kontroverze ukazuju na činjenicu da su pitanja kojih su se ti diskursi dotakli suštinski povezana sa društvenim formiranjem. Iako se čini samo dobroćudnom potragom za suštinom „bića“, autobiografsko pismo omogućava najpre privatnu mogućnost da se ti problemi razreše, a potom i javnu debatu koja bi težila da dovede do toga razrešenja.

Iz „Ideologije žanra“

Dnevnik i beležnica [...] jesu predstave stvarnosti, a ne neuspele verzije nečeg koherentnijeg i ujednačenijeg. Uprkos činjenici da dnevnik i druge naracije u nastavcima podražavaju tradicionalne i novonastale tekstove opšteg tipa (romansu, ep, dramu, komediju, tragediju), time što nastaju „u intimi“ oni uspevaju da izbegnu postojeće kategorije i ispričaju „istinu“ o doživljaju. Izbegavajući poznate narativne kodove i opredeljujući se za diskontinuiranost i ponavljanje, dnevnicima i beležnicama često teže da se doimaju spontanima i tako izbegnu pripisivanje značenja ili uspostavljanje vrednosne hijerarhije. Pisac dnevnika se naprosto pretvara da unosi u tekst detalje iz doživljenog, ali je jasno da su pojedini događaji važniji narativnom „ja“ od nekih drugih i da pojedinosti i detalji unutrašnjeg života sve više zaokupljaju pažnju autora dnevnika. Uz to, dnevnik obično tvrdi da je pisan u tajnosti, uprkos očiglednom pozivu „vlastitom biću“ – a možda i drugima – da bude pročitano, u nekom kasnijem periodu ili nakon smrti autora. Konačno, dnevnik stvara iskrenog, ali promenljivog naratora i čitaoca, bilo sebe ili drugog, koji se sa uživanjem bavi protivrečnim nitima teksta i njihovim razrešavanjem. Sve u svemu, dnevnik osamnaestog veka stvara i odražava pojedinca koji veruje da je on ili ona izvor i središte značenja. Takav dnevnik ispisuje dominantne ideologije empirizma i humanizma, ali istovremeno može, svojom diskontinuiranom i fragmentarnom formom, da podrije ideologije za koje se naizgled zalaže.

Ti prenarativni i antinarativni oblici imaju određene ideološke funkcije u kulturi i istoriji. Autobiografski tekstovi navedenog perioda proističu iz kulture koliko i pojedinačni autor, a kao marginalizovane verzije identiteta i doživljaja, dovode u pitanje javno i institucionalno bolje prihvaćene konstrukcije stvarnosti. Kao zapanjujuće nedefinisani tekstovi koji su samo povremeno objavljivani tokom osamnaestog veka, oni ne ispunjavaju naša očekivanja o narativnom tekstu. Revizije i promene ne samo što nisu bile usputni, sekundarni aspekt identiteta u osamnaestom veku, već su imale ključnu ulogu u njegovoj reprodukciji. Međutim, pojava većeg broja ovih raznovrsnih formi postavlja čitav niz pitanja o shvatanjima stvarnosti u osamnaestom veku i o tome čijim interesima služi stvaranje privatne subjektivnosti koja je u stalnom procesu revizije.

Ukratko, ponovno promišljanje ideologija žanra u osamnaestom veku mora uključiti i spoznaju da su engleski dnevnicima i autobiografije iz osamnaestog veka postojali u najrazli-

čitijim oblicima, da su retko otkrivani oku javnosti za autorova života i da su često ostajali neobjavljeni do kasnijih stoleća. Sredina osamnaestog veka stvorila je stoga javni prostor za pisce i čitaoce dokumenata o privatnom „biću“. Ono što se s početka osamnaestog veka činilo privatnim postalo je poželjna roba krajem veka, ali se verovalo da je praksa pisanja dnevnika u opadanju pošto je njihovo objavljivanje postalo konvencionalna, ponekad i ne mnogo cenjena praksa.

Ukoliko je autobiografsko pismo sačinjavalo prostor za eksperimentisanje i podriavanje vladajućih klasnih i rodnih kategorija, kao i političkih i religijskih doktrina, ono ipak ne izmiče poznatim načinima stvaranja značenja u datom istorijskom trenutku. Tačnije, dnevnici mogu biti samo relativno nezavisni od kulture koju nastanjuju, jer ne postoji nijedan istinski privatni jezik ili takva praksa. Subjekt autobiografije u nastavcima jeste subjekt koji se nalazi u središtu težnji da se ostvari različitost pojedinca i njegova autonomija, sloboda i intima. Pisati sebe u autobiografskom tekstu, čak i ako se potvrđuje postojanje privatnog bića, znači saučesništvo u političkom i ekonomskom stvaranju tog subjekta. Privatni autobiografski spisi osamnaestog veka služe interesima različitih institucija u uspostavljanju samoupravnog tela pojedinaca koji sebe doživljavaju nezavisnima i slobodnima. Ali njihova je funkcija i artikulisanje vidova diskursa koji mogu preispitati i ugroziti dozvoljene predstave stvarnosti svojim alternativnim diskursima bića i subjekta. Kao takvo, autobiografsko pismo nudi provizorna tekstualna rešenja nerazrešivih protivrečnosti, pre svega unutar privatne sfere. Autobiografija u nastavcima osamnaestog veka, koju čitamo u okviru ideologije žanra, predstavlja zaseban entitet, a ne neuspelu pripovest o preobraćenju ili realistički roman u nastanku.

Izvornik: Felicity A. Nussbaum, The Autobiographical Subject: Gender and Ideology in Eighteenth – century England, The John Hopkins University Press, Baltimore, 1995.

*(S engleskog prevela **Viktorija Krombholc**)*